

спілкування, зокрема, культурних особливостей носіїв мови, їх звичок, традицій, норм поведінки, особливості вербального та невербального спілкування, знання лінгвокраїнознавчого характеру, які формувалися під впливом історичних подій, географічних та соціальних умов тощо.

На нашу думку, оволодіння вище зазначеними аспектами сприятиме пізнанню всього іншомовного світу, а не окремих його складових, оскільки іншомовне мовлення значною мірою ґрунтується на знаннях культурного та соціального життя людей іншої країни.

Отже, формування соціокультурної компетенції у навчанні іноземної мови є комплексним процесом, який ґрунтується на лінгвокраїнознавчих, соціально-психологічних та культурологічних знаннях. Соціокультурна компетенція є значущою складовою комунікативної компетенції загалом. Важливо усвідомлювати, що лише за умови формування соціокультурної компетенції в процесі вивчення іноземної мови стає можливим діалог культур і якісна міжкультурна комунікація.

Список використаних джерел

1. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц / сост. А. Н. Щукин. М. : Астрель : АТС : Хранитель, 2007. 746 с.
2. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности : дисс. ... д-ра пед. наук. М., 1992. 528 с.
3. Сысоев П. В. Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Тамбов, 1999. 20 с.

Шалена Є. О., здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна
Науковий керівник: Зарішняк І. М., канд. пед. наук, доц.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ

Сьогодні серед учнівської молоді надзвичайно помітно проявляється насильство, агресія, що зумовлені культом насильства у суспільстві, низьким рівнем вихованості учнів «групи ризику», байдужістю з боку батьків і педагогів, негативним впливом кінематографу, телебачення, соціальних мереж тощо.

З одного боку, булінг є важливою соціальною проблемою, яку потрібно обговорювати, натомість її уникають, по-перше, дбаючи про репутацію педагогічного колективу, по-друге, батьки розв'язують проблему або способом так званої втечі, переводячи дітей до іншого закладу, або взагалі не розв'язують, вважаючи ситуацію булінгу «хорошою школою життя».

Проблему булінгу, зокрема третирування учнів учнями, вивчали такі вчені: А. Губко, О. Дроздов, І. Кон, Д. Лейн, К. Лоренц, Х. Лейманн, Д. Ольвеус, А. Пікас, В. Ролінський, П. П. Хайнеманн, А. Чернякова та інші науковці. Однак питанням педагогічної складової цього деструктивного явища приділено незначну увагу.

Метою нашого дослідження є розкриття педагогічних основ шкільного булінгу як проблеми сучасності.

Насамперед з'ясуємо сутність означеного поняття. Науковці пов'язують це соціальне явище з одним із видів довготривалої систематичної агресії в різних формах: фізичній чи психологічній. Булінг – це агресивна і вкрай неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей щодо іншої дитини, що супроводжується постійним фізичним і психологічним впливом (ЮНІСЕФ) [1]. Булінг, на думку О. Корміло, – це свідомі, навмисні і повторювані дії з наміром викликати страх, нашкодити шляхом погрози подальшою агресією, що мають такі спільні риси: а) дисбаланс влади; б) намір нашкодити; в) погрози подальшої агресії [2]. Це явище виникає в організованих дитячих колективах, насамперед у школі. До факторів, що спричиняють в школі таке ганебне явище, дослідники відносять сприятливе соціальне середовище (зібрані діти із сімей з різними соціальними та фінансовими рівнями, різною вірою, расовими відмінностями). Окрім того, школу розглядають як «полігон» для розрядки дітьми своїх численних негативних імпульсів, що накопичуються вдома. Додатковим фактором, який сприяє поширенню булінгу в межах шкіл, є нездатність, а в деяких випадках небажання вчителів використовувати цю проблему.

Зауважимо, що шкільним булінгом називають прояви систематичної і довготривалої агресії, які відбуваються як на території школи, так і за її межами. Найбільше проявів булінгу зафіксовано в позаурочний час та в неконтрольованих дорослими місцях. Учасниками шкільного булінгу, на думку А. Губка, можуть бути не лише учні, а й педагоги. Тобто можна розглядати булінг в системі «учень–учень», «учень–група учнів», «група учнів–група учнів», «вчитель–учень (учні)», «учні–вчитель». Наприклад, як форму булінгу автор розглядає переслідування учнями педагога, обмеження педагогами прав учнів на збереження гідності особистості [3].

Отже, шкільний булінг – це деструктивна поведінка суб'єктів процесу навчання, що пов'язана із цькуванням, насильством, травлею, залякуванням і

спрямована на підпорядкування наляканого за допомогою фізичного чи психологічного впливу.

Тепер розглянемо особливості та форми шкільного булінгу. Булінг має свої вікові, гендерні та інші психологічні закономірності. Наприклад, дослідниця Л. Лушпай слідом за більшістю британських науковців наголошує на соціальних причинах булінгу, зокрема трактує булінг як один зі шляхів набуття чоловічності. А відтак, вказує на необхідність здійснення гендерного виховання учнів середньої загальноосвітньої школи, як і необхідність підготовки педагогів до реалізації такого виховання [4]. За шкільним булінгом стоїть не тільки нерівність фізичних сил, а й дисбаланс влади, який дає змогу одній дитині підпорядкувати собі іншу. Така взаємодія між двома чи кількома дітьми неодноразово повторюється на протязі довгого часу. Основними формами булінгу (за Д. Ольвеусом) є фізична (умисні поштовхи, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних пошкоджень та рідше сексуальний булінг) та психологічна (словесні образи чи погрози, переслідування, залякування, образливі жести чи дії, вербальний булінг, ізоляція, кібербулінг та вимагання) [5].

Педагогічною основою булінгу є та умова, за якої адміністрація школи не турбується про побутові умови, життя та всебічний розвиток школярів. Окрім того, до булінгу може призвести невдача у навчанні, недостатність уваги з боку дорослих (вчителів і батьків), це також може бути способом протесту учнів проти певних правил [3]. Сьогодні можна стверджувати, що здійснення насильницьких дій дітьми щодо інших дітей напряду пов'язане з їх особистим психологічним неблагополуччям: здебільшого в основі жорстокої поведінки дітей та підлітків лежить власний травмуючий досвід.

Зокрема, норвезький психолог Д. Ольвеус так визначає типові риси дітей, що схильні до булінгу [5]: вони відчувають сильну необхідність панувати і підпорядковувати собі інших учнів; вони імпульсивні і їх легко вивести з себе; вони часто зухвало й агресивно поведуться з дорослими, включно з батьками і вчителями; вони не відчувають провини до своїх жертв; якщо це хлопці, вони зазвичай фізично сильніші за інших хлопців.

Типові жертви булінгу також мають характерні риси: вони полохливі, чутливі, замкнуті і сором'язливі; часто тривожні, невпевнені в собі, нещасливі і мають низьку самооцінку; вони схильні до депресії і частіше своїх однолітків думають про самогубство; вони часто не мають жодного близького друга і спілкуються більш вдало з дорослими, аніж з однолітками; якщо це хлопці, то вони фізично слабші за інших.

Булінг, як соціально-психологічне явище, впливає на всіх учасників групи чи класу дітей, де він виникає. Норвезький психолог Д. Ольвеус проаналізував рольову структуру булінгу і описав її так: 1) жертва; 2) «булери», агресори,

переслідувачі; 3) послідовники; 4) пасивні «булери»; 5) потенційні «булери»; 6) «спостерігачі», байдужі свідки; 7) «потенційні захисники»; 8) «захисники» [5]. Проведене К. Максьюмою прикладне дослідження проблеми засвідчило, що найчисленнішою групою є «спостерігачі» (43 %) – це учні, які не беруть активної участі в булінгу і вважають, що то не їхня справа, тобто виявляють байдуже ставлення до ситуації. Дослідницею доведено, що поширеність булінгу серед підлітків перевищує поширеність серед старшокласників, а домінуючою формою серед підлітків є вербальне цькування [6].

Аналіз наукової літератури дав змогу визначити як соціальні, так і педагогічні причини шкільного булінгу: сприятливе соціальне середовище різних соціальних верств населення плюс проблеми гендерної соціалізації; навчальні та емоційні перенавантаження; не завжди благополучні взаємовідносини в учительській сфері; велика завантаженість вчителів і, як наслідок, слабо виражений індивідуальний підхід до школярів.

На думку Н. О. Зинов'євої та Н. Ф. Михайлової [7], шкільному булінгу сприяють: несприятливий емоційно-психологічний мікроклімат у педагогічному колективі; байдужість та апатичне ставлення вчителів до учнів.

Тож причини шкільного булінгу пов'язані як із зовнішніми факторами (особливості однокласників, поведінка дорослих), так і з особистісними особливостями самих дітей, що потрапили в ситуацію шкільної травлі. З погляду соціальної значимості, діти, які страждають від систематичної травлі, в результаті починають небезпечно себе поводити: замкнутість, суїцидальність, залежність від інтернету, ігри, телебачення.

Віднедавна (дата набуття чинності – 19 січня 2019 р.) влада України внесла зміни у закон щодо протидії булінгу (цькування), де було запроваджено відповідальність за булінг та визначено механізми протидії такому явищу [8].

Тож шкільний булінг – це навмисне, довготривале фізичне чи психологічне насилля зі сторони індивіда чи групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні), що відбувається в шкільних колективах з певною особистою метою (наприклад, необхідність панувати і підпорядковувати собі інших). Шкільний булінг має як психологічні, так і педагогічні основи.

До факторів, що сприяють шкільному булінгу, дослідники відносять: а) сприятливе соціальне середовище; б) перевантаження школярів і вчителів, що призводить до емоційного вигорання; в) відсутність індивідуального підходу у навчанні й вихованні учнів; г) відсутність гармонії у стосунках між вчителями, що створює емоційно несприятливий клімат у педагогічному колективі; д) невідповідність педагогів до гендерного виховання молодого покоління.

Україна до недавнього часу не приділяла багато уваги цій проблемі, що призвело до поширення булінгу в більшості шкіл. Наразі можемо спостерігати

певні дії Верховної Ради України з метою зменшення рівня насильства в українських школах, а саме: встановлення штрафу за насильство, створення сайту для запобігання поширення булінгу. Окрім того, в загальноосвітніх закладах проводять превентивні антибулінгові заходи, що спрямовані на попередження шкідливої поведінки щодо заподіяння шкоди іншому.

Список використаних джерел

1. Булінг. URL: <https://www.stopbullying.com.ua/adults/about> (дата звернення 04.04.20).
2. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі. *Проблеми гуманітарних наук*. Серія Психологія. 2015. Вип. 35. С. 174–187.
3. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 46–50. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuPH_2013_114_12.pdf (дата звернення 12.04.20).
4. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх та загальноосвітніх шкіл Великої Британії). К., 2010. С. 126–131. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/761/1/buling.pdf> (дата звернення 12.04.20).
5. Олвеус Дан. Буллинг в школе: что мы знаем и что мы можем сделать? М., 1993. 215 с.
6. Максьома К. В. Соціально-психологічні особливості шкільного булінгу. URL: http://www.psytir.org.ua/upload/journals/3.25/authors/2019/Maksiom_Kateryna_Volodymyrivna_Sotsialno_psykholohichni_osoblyvosti_shkilnoho_bulinha.pdf (дата звернення 20.04.20).
7. Зиновьева Н. О., Михайлова Н. Ф. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации. СПб. : Речь, 2005. 248 с.
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 12.04.20).